

„Állami” ifjúsági egyesületek a századeleji Magyarországon

A múlt század utolsó harmadában jelentkező etatisztikus közoktatáspolitikát kísérő nacionalista jelzővel is illetett magyarosító tendenciák nem ismeretlenek a magyar neveléstörténeti szakirodalomban. (1) Azonban az intézményesített oktatási kereteken (iskolákon) kívül eső, de ahhoz és a magyar nemzet szupremációjának megteremtéséhez közvetett módon szintén kapcsolódó század eleji ifjúsági egyesületek működéséről, történetéről – tudomásunk szerint – máig sem jelent meg feldolgozás. Pedig az ifjúság egyesületi formában történő nevelésének gondolata lényegében a múlt század utolsó évtizedére nyúlik vissza.

Ekkoriban fordult *Irányi Dániel* indítványára az Országos Erkölcsnemesítő Egyesület gróf *Csáky Albin* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez azzal a kéréssel, hogy a királyi tanfelügyelőkön keresztül támogassa az ifjúsági egyesületek létrehozását. (2)

Csáky 1892-ben kiadott körrendeletével „teljesítette” a kérést, s a községekben az iskolaköteles korból kikerült fiatalok számára egyesületek alakítását javasolta. (3) Azonban sem ez, sem a Csáky által 1894-ben nyomatékosan megismételt – elsősorban a magyar nyelv további gyakoroltatása céljából állami iskolákba létrehozandó ifjúsági egyesületek alakítására kiadott – körrendelet sem hozott számottevő eredményt. (4)

„...az ifjúsági egyesületek alakítása tárgyában”

Az elhalt kezdeményezések után rövidesen a századelőn ismét napirendre került az iskolai népoktatásból tizenöt évesen kikerülő fiatalok legfogékonyabb korban megszakadó nevelésének problémája. Ennek megoldását kezdeményezte báró *Wlassics Gyula* közoktatásügyi miniszter, amikor 1901-ben az állami elemi népiskolák gondnokságai számára kibocsátott új utasításában ifjúsági egyesületek megalakítását javasolta. (5)

Az első reakciókat, a gyöngyösi, a felső-vissói, a háromszék vármegyei, a muraközi és beregi állami iskolák tanítóinak egyesületalakító buzgalmát látva *Wlassics* az állami iskolákhoz kapcsolódó ifjúsági egyesületek országos szervezését határozta el. 1902 márciusában a kultuszminiszter „az ifjúsági egyesületek alakítása tárgyában” kiadott, alapszabálytervezettel is ellátott körrendeletével egy sajátos pedagógiai próbálkozást indított útjára. (6) E rendeletével *Wlassics* a kisdédovásról és a népoktatásról szóló törvény alapján megszabott 12 évi – 15 éves korig terjedő – óvó- és tankötelezettséget kiegészítette egy nem kötelező, de kormányzati kézben tartott (tovább)nevelési formával, az ifjúsági egyesületekével.

A mindenféle felekezeti és politikai kérdés szigorú kizárásával létrehozandó egyesületek céljaként az iskolából kikerült 15–21 év közötti – írni, olvasni tudó – ifjak (fiúk) hazafias és erkölcsi nevelését, illemre, tisztességre szoktatását, illetve hasznos ismeretek átadását határozták meg. Összejöveleiket, rendezvényeiket a rendelet ajánlása szerint az állami iskola helyiségeiben tanítási időn kívül téli időben (november 1-jétől május 1-jéig) hetenként kétszer, azonkívül június–szeptember közti hónapokat kivéve vasárnaponként tarthatták. Az egyesületek felépítésében már megtaláljuk a közgyűlést, amely ügyei intézésére választmányt (elnök, alelnök, jegyző stb.) választott rendes tagjai (15–21 éves fiatalok) sorából. Működésüket korlátozó, szabályozó rendelkezések szerint az egyesület igazgatóját – a tényleges vezetőt – az állami iskola tanítótestületének tagjaiból kellett választani, és rendezvényeiken kötelező volt a rendre és tisztességre vigyázó egyleti atyák jelenléte. Igaz, ez utóbbiak sem vezető, sem működtető szerepet nem vállalhattak az egyesületben. A megalakuló egyesületek alapszabályát a királyi tanfelügyelőn keresztül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba kellett jóváhagyás végett felterjeszteni. (7) Ugyanakkor a közigazgatási bizottságok támogatását kérő miniszteri rendelet szintén a tanfelügyelőségre ruházta az ifjúsági egyesületek működésének „állandó és éber” figyelemmel kísérését, év végén pedig kimerítő jelentés készítését. (8)

1903-ban a megindult szervezés hiányosságainak kiküszöbölésére, a tagság és a tevékenység kiszélesítésére újabb VKM rendelet jelent meg. E szerint felvehetőkké váltak a „jó magaviseletű, 15-ik életévüket betöltött írni és olvasni tudó leányok is (...) férjhezmenetelükig”. Így az egyletek ezután vagy fiú, vagy leány, vagy vegyes összetételben működhettek. Azonban a közös multságokon legalább 1-1 egyleti atyának és anyának jelen kellett lennie.

A tevékenységterület a fiútagok számára javasolt tűzoltás elsajátíthatóságával bővült. Az egyesület céljai közé pedig a mértékletes életmódra való szoktatás és a „korcsmák és más ehhez hasonló helyiségek látogatásától való visszatartás” is bekerült. (9)

Az utóbbi célból 1905-ben elrendelt felvilágosító előadások (10) után rövidesen a daloskörök szervezését is az ifjúsági egyesületek tevékenységi körébe utalták, melyeknek irányítására *Hackl N. Lajos* személyében külön szakembert is ki-neveztek. (11)

Ugyanakkor a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa már a századelőtől előnyben részesítette a népiskolákhoz, s az ifjúsági egyesületekhez kapcsolódó népkönyvtárak felállítását. A neves tudós, *Sebestyén Gyula* elnökletével létrehozott Népiskolai Ifjúsági Könyvtárak Intéző Bizottsága a magyarság és stílus követelményeit szem előtt tartva nemzeti, művelődési és pedagógiai szempontok alapján állította össze az említett ifjúsági könyvtárak könyvjegyzékét. (12)

Az ifjúsági egyesületek súlya, szerepe az ifjúság nevelésében

1902 és 1906 között 421 állami elemi, 151 községi és felekezeti jellegű iskolához kapcsolódott ifjúsági egyesület (összesen 572). Ebből 408 fiú, 5 leány és 159 vegyes egyesület volt. (13) Az egyesületek működésének fénykorában, amely 1907-re tehető, 609 településen összesen 620 ifjúsági egyesület folytatott valamilyen tevékenységet (lásd az *1. táblázatot!*). Ebből kb. 470 kapcsolódott állami iskolához, vagyis az állami fenntartású iskolák kb. 21–22%-ban (1/5-ében) eleget tettek a minisztériumi körrendelet elvárásainak.

Azonban a felekezeti, községi és magániskoláknak csak kb. 1%-ban, s végeredményben az összes iskolák kb. 3,7%-ban működött ifjúsági egyesület. (14)

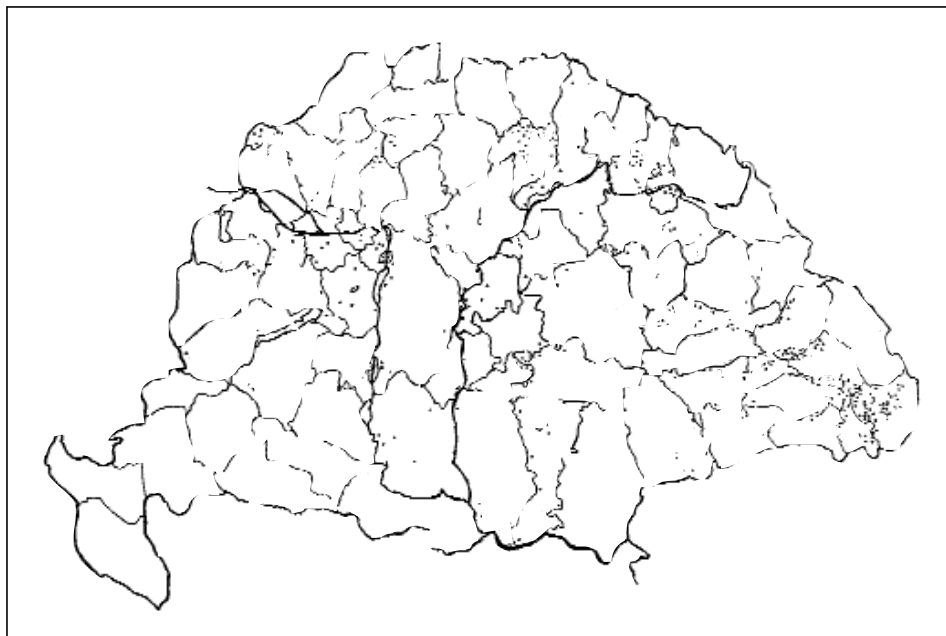
Vármegye (Főváros)	Egyesületek száma	Vármegye (Főváros)	Egyesületek száma
Abaúj-Torna	37	Liptó	1
Alsó-Fehér	9	Maros-Torda	25 +
Arad	20	Máramaros	3
Árva	1	Moson	2
Baranya	10	Nagy-Küküllő	11 +
Bars	6	Nógrád	5
Bács-Bodrog	6	Nyitra	13
Bereg	25	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	19
Beszterce-Naszód	10	Pozsony	5
Békés	1	Sáros	1
Bihar	9	Somogy	5
Borsod	3	Sopron	6
Brassó	11	Szabolcs	1
Budapest	6	Szatmár	18
Csanád	6	Szeben	1
Csik	4	Szepes	3
Csongrád	5	Szilággy	11
Esztergom	2	Szolnok-Doboka	6
Fejér	4	Temes	22
Fogaras	2	Tolna	8
Gömör-Kishont	4	Torda-Aranyos	17
Győr	3	Torontál	26
Hajdú	7	Trencsén	6
Háromszék	48	Türóc	2
Heves	5	Udvarhely	25
Hont	5	Ugocsa	10
Hunyad	18	Üng	4
Jász-Nagykun-Szolnok	8	Vas	2
Kisküküllő	11	Veszprém	11
Kolozs	25	Zala	10
Komárom	5	Zemplén	14
Krassó-Szörény	3	Zólyom	8
		609 település	620 egyesület

1. táblázat

Tagjainak becsült összlétszáma kb. 55 000–60 000 fő körül lehetett. (15) Érdekes következtetéseket vonhatunk le, ha az egyesületek székhelyét Magyarország térképén ábrázoljuk (1. térkép). (16) Ebből is láthatjuk, hogy elsősorban a magyar és a nemzetiségi etnikumok által vegyesen lakott, illetve a nemzetiségek lakta területeken hozták létre nagyobb számban az ifjúsági egyesületeket (Felvidék, Erdély).

Az 1907-es egyesületi „statistikából” kitűnik, hogy főleg állami iskolák mellett (azok kb. 21–22%-ban) alakultak meg ezek, s állami iskolákat pedig elsősorban a nemzetiségek által lakott területeken hozták létre. (17)

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára megküldött királyi tanfelügyelői jelentések gyakran kiemelték az ifjúsági egyesületek kiemelkedő szerepét az egységes magyar nemzet megteremtésében: „... fontos nemzeti missziót teljesít az egyesület nem magyar anyanyelvű tagjai között a magyarnyelvbéli tudás tökéletesítése s a nemzeti együvé tartozandóság érzetének ápolása által” (Arad vármegye). Bereg vármegyében „a csaknem kizárólag idegen ajkú fiatal-

1. térkép

Állami indíttatású ifjúsági egyesületek Magyarországon 1907-ben (16)

ság a magyar beszédében szembetűnőleg halad előre”; „...a különböző nemzetiségű fiatalság között eddig fennállott választófalak eltűntek, a magyar, német, oláh, tót stb. származású ifjak a legjobb viszonyban vannak...” (Hunyad vármegye). (18) Ilyen és hasonló feljegyzéseket olvashatunk Árva, Nagy-Küküllő, Szolnok-Doboka és más vármegyékkel kapcsolatban is. (19)

Egyedül Zólyom és Szatmár vármegyéből jelentettek nehézségeket. „...a sok nemzetiségi izgatás között a hazafiatlan eszmék becsempészése a legkörültekintőbb irányítás mellett is alig kerülhető ki” – jegyezték fel az előbbi helyen. Szatmárban a tanfelügyelő arra a megállapításra jutott, hogy „...egyes erősen nemzetiségi lakossággal bíró községekbe csupán az ifjúsági egyesület segítségével még eddig nem lehetett és előreláthatólag még hosszú időn át sem lesz lehetséges a helyben élő magyar és nemzetiségi ifjúság között azt a testvéries egyetértést és ennek nyomában járó kölcsönös bizalmat létrehozni, amely az ifjúsági egyesületek egyik közel fekvő célját képezi”. (20)

Egyéb eredmények is – mint a hazafias gondolkodás erősödése, az erkölcsök szelídülése, a kocsmától való távortartás, valamint az önművelési kedv felkeltése – az ifjúsági egyesületek keretében tartott sokoldalú foglalkozásoknak, tevékenységeknek voltak köszönhetőek.

Az ismeretterjesztő előadások, felolvasások hazafias irányú igazságügyi, történeti, közgazdasági, irodalmi, egészségügyi felvilágosító, alkoholizmus elleni stb. témaköröket érintettek. Néhol laterna magicával vetítettek is, míg a magyar beszéd gyakoroltatását „dominó, malom és oroszugli” játékokkal végezték. Rendeztek bálakat, szórakoztató és műsoros esteket, színi előadásokat, melyeket gyakran különféle ünnepekhez kapcsoltak (Erzsébet-nap, Rákóczi-évforduló, szabadság ünnep, majális stb.). A tagok kirándultak, a háziipar egyes ágazatait művelték, de az egyesület keretében gyakran alakult egyházi és világi énekeket egyaránt előadó daloskör, illetve önképzőkör, s önkéntes tűzoltóegylet is. Megszokott dologgá vált a népiskola mellett levő, vagy kimondottan egyesületi könyvtár használata is. (21) Természetesen számos helyen anyagi gondok, az ifjúság Amerikába történő elvándorlása, alkoholizmus stb. nehezítették az egyesületek létrejöttét, működését.

Szabadművelődés, avagy törekvések az iskolán kívüli népművelés megteremtésére

Az iparosodás egyik következményeként külföldön széles körben elterjedt szabadművelődési mozgalom hazánkban a múlt század végétől kezdett teret hódítani.

A „boldog békeidő” államának nagyobb tudású, szélesebb elemi műveltségű, ugyanakkor megbízhatóbb, a „lázító eszméknek” ellenálló munkásságra volt szüksége.

A kultuszárca már a század elején támogatta „a fejlődés és az erkölcsi válság korában” lévő (10–20 életév közötti) munkásnép szabadidejében történő továbbképzését és önművelődését.

A franciák, angolok, németek, dánok és más országok példáján felbuzdulva 1907 májusában a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Közoktatási Tanácsot kérte fel a fenti kérdéskör megvalósítási tervének kidolgozására. A miniszter második kérdése – azaz: „Miként lehetne országos középponti vezetés és gyámoltatás létesítésével a tankötelezettség évein túl, főképpen az ifjúság 15–21 éveiben, a népművelő továbbképzést általánosabbá és hatásosabbá tenni, s ekként egyrészt népünket jobban belevonni a nemzeti közművelődés keretébe (...) és megoldani a kívánatos értelmi és erkölcsi készültséget?” – éppen azt a korosztályt célozta meg, melynek érdekében az ifjúsági egyesületeket létrehozták. (22)

Ennél is figyelemreméltóbb, hogy a miniszter e rendeletét tájékoztatásul megküldte a miniszterelnöknek, a kereskedelemügyi, földművelésügyi, igazságügyi, pénzügyi, belügyi és honvédelmi minisztereknek, hogy „érdeklődésüket a nemzeti életnek úgyszólván összes megnyilvánulására kiterjedő ezen actióm iránt eleve felkeltsem, s már most alkalmat adjak nekik annak megfontolására, hogy ez actióban a vezetésünkre bízott kormányzati ág érdekeinek szempontjából milyen irányban kívánnak részt venni”. (23) Az ezzel kapcsolatos munkálatok megbeszélésén – ahol többek között a honvédelmi tárcái s képviseltette magát – felmerült a VKM eddigi próbálkozásának, az ifjúsági egyesületek tevékenységének ismertetése is. (24)

Katonai törekvések az ifjúsági egyesületek militarizálására

A múlt század utolsó harmadában jelentkező, katonai előképzésre irányuló tendenciák elsősorban az iskolai szervezetbe, munkába való beépülést, az oktatásra való „rátelepedést” célozták meg. A századelőtől azonban a Honvédelmi Minisztérium (HM) minden kínálkozó lehetőséget – így az „állami”, egyházi, ifjúsági egyesületeket is – igyekezett felhasználni a fiatalság militarizálására. Fényes példája ennek a szobotiszi állami iskola katonai támogatást kérő beadványának ügyében folytatott VKM–HM levélváltás. (25) Ez utóbbi 1909 novemberi válaszában közölte, „hogy különösen éppen ifjúsági egyesületeket” részesít örömmel hathatós támogatásban. (26) Igen ám, de csak akkor, ha a VKM-nak is megküldött *Útmutatás* határozatai alapján, HM felügyelet alatt álló, rendszeres tanfolyamot hajlandóak szervezni a katonai *Tornautasításban* meghatározott testgyakorlatok, szabadtéri tornajátékok és célba lövés gyakorlására. (27) A honvédelmi tárca véleménye szerint – mint kiderült, huszonhét ifjúsági egyesületben folytatott katonai kiképzés alapján – ilyen módon lehet „a 15–21 éves földműves, iparos és kereskedő ifjúságot a legkönnyebben megnyerni arra, hogy rendszeres testi kiképzésnek vesse alá magát...” – Ezen a „módon való szervezkedés nélkül egyetlen iskolának, vagy egyesületnek sem nem adhatok semmiféle támogatást” – közölte a HM. (28)

Másik vonalon a Magyarországi Testedző Egyesületek Szövetséges (MOTESZ) 1909 tavaszán a képviselőházhoz intézett *Emlékirat*-ában mutatott rá a magyar nép testi „satnyulására”, az ifjúság iskolai és iskolán kívüli testi nevelésének hiányára, egy ezen dolgokat irányító, vezető központi intézmény felállításának szükségességére. (29) Ugyancsak a MOTESZ évek óta szorgalmazott kezdeményezésére többször módosított időpont után került sor 1909. december 27–29-re között a *József főherceg, báró Schönaich Ferenc* cs. és kir. hadügyminiszter, *Jekelfalussy Lajos* m. kir. honvédelmi miniszter s mások védnökségével szervezett I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszusra. Ezen sárói *Szabó Lajos* százados – a katonai előképzés

ügyének elismert szaktektintélye és mentora – az ifjúsági egyletekben folytatott testnevelés és katonai kiképzés továbbfejlesztésére szólított fel. Beszámolójában ismertette, hogy a vasárnap délutánonként tartott foglalkozásokra a honvédelmi tárca ingyen biztosította a szükséges „szelvényeket”, a puskát és a löszert. Ugyanakkor sárói Szabó százados az ifjúsági egyletek tervszerű és egységes munkavégzése érdekében javasolta egy országos központi szervezet létrehozását is. (30) Az általa, valamint *Mauer János*, *Halász Zsigmond*, lekcsei *Sulyok János* és mások által képviselt militarista irányvonal javaslatai azonban szenvedélyes vitát és ellenzést váltottak ki a kongresszuson részt vevő galileisták (a Galilei Kör tagjai) és feministák sorából. (31) Mindenesetre, az ekkor megválasztott végrehajtó bizottság az elhangzott előterjesztések és javaslatok alapján közel három év alatt törvényjavaslatot dolgozott ki az Országos Testnevelési Tanács (OTT) megalakítására és egy Országos Testnevelési Alap (OTA) létesítésére.

Az ifjúsági egyesületek kérdése az Országos Testnevelési Tanácsban

Az 1913. évi XIII. törvénycikk – egykori közismert nevén lex Gerendai – a totalizátor (lőversenyfogadásból eredő) adó egy részét a testnevelés széleskörű terjesztése érdekében létrehozott Országos Testnevelési Alapba (OTA) utalta. (32)

Ugyancsak 1913-ban, a frissiben kinevezett új vallás- és közoktatásügyi miniszter, *dr. Jankovich Béla* júniusban létrehozta az Országos Testnevelési Tanácsot és kinevezte annak tagjait. Elnökévé *dr. Berzeviczy Albert* tanácsost – volt kultuszminisztert – nyerte meg. (33)

Jankovich még az év novemberében felkérte az OTT-ot, hogy „a magyar köznép (értsd: falusi nép) fiatalsága, valamint a középosztály (iparos, kereskedő és mindennemű hivatalnok osztály) egészségének, erejének, ügyességének fejlesztésére vonatkozó kérést napirendre tűzesse és a vonatkozó javaslatokat a tanácsban kidolgoztassa...” (34)

A munka beindítása után 1915. áprilisában kerültek először az OTT napirendjére a *dr. Juba Adolf* előadó tanácsos által kidolgozott (Ifjúsági Honvédó Egyesületekre vonatkozó) irányelvek. (35)

Rövidesen a kultusz és a honvédelmi tárca beleegyezésével *Galambos Ede* tanácsos kapott megbízást az Ifjúsági Honvédó Egyesületek alapszabálymintájának, később pedig a külföldi állapotok számbavételének és az egyesületek megalakítási lehetőségeinek kidolgozására. (36)

Az irányelvek szerint a köznép (falusi ifjúság) számára szervezett Ifjúsági Honvédó Egyesületek (IHE) az iskolát elhagyó mindkét nembeli falusi ifjúságot önkéntes módon egyesítették volna szervezeti kereteiben. A belépetteknek azonban a tagság 12-től 21 éves korig kötelező, azon túl pedig fakultatív lett volna.

A már – állami rendeletek útján éltre hívott és – *működő ifjúsági egyesületeket át kívánták szervezni honvédóvé*, illetve minden 1000 főnél nagyobb lakosságú községben tervezték IHE-k létrehozását.

A helyi egyesületek vezetését az egyéves katonai önkéntes szolgálatot teljesített tanítókra kívánták bízni. Annál is inkább szükség volt rájuk, mert az iskolán kívüli nevelés iskoláiként elképzelt IHE-ékben a testnevelési és katonai foglalkozások mellett szellemi, erkölcsi és „gazdasági” nevelést is meg kívántak valósítani. (37) A Tanács e koncepció kidolgozásával csak részben teljesítette a vallás- és közoktatásügyi miniszter felkérését, mivel a városi fiatalság hasonló ügyével egyelőre nem törődött.

Ugyanakkor az OTT külön is foglalkozott az ifjúsági katonai szolgálatra való felkészítésének ügyével is. Az iskolába nem járóknál a Tanács szintén az Ifjúsági Honvédó Egyesületeket jelölte meg mint olyan szervezeteket, amelyek – „ha a katonai szolgálatra előkészítés törvényileg kötelezővé tétetnék” – alkalmasak lennének katonai előképzésre is. (38)

A fentebb már említett *Galambos Ede* rendkívüli alapossággal és részletességgel kidolgozta az IHE alapszabályát, életre hívásának lehetőségeit stb., s rövidesen a vezetőképzés is beindult. Azonban az előadótanácsos 1917-ben bekövetkezett halála, valamint a világháború menetében beállott változások visszavetették az egyesületek létrehozását. (39)

Többek között ez a félmilitáns jellegű IHE-konceptió épült be és valósult meg 1920 tavaszától a békeszerződés „fájdalmai” által a revans eszme jegyében kialakuló új ifjúságpolitikába, s vált kiindulópontjává később a leventeintézmény megszervezésének is.

Az ifjúsági egyesületek továbbélése és „vezetőképzése”

Az ifjúsági egyesületek szervezése 1907 után különböző okok miatt visszaesett. Úgy tűnik, a minisztérium a tapasztalatokat feldolgozva elsősorban a vezetőképzésre helyezte a hangsúlyt. Ugyanis az egyesületalapítási kedv fokozása és a leendő vezetők, tanítók és tanítónők ilyen jellegű felkészítése érdekében az 1914-ben kiadott új rendtartás kötelezte a tanító- és tanítónőképző intézeteket „saját” ifjúsági egyesület alakítására. (40)

Sőt, hamarosan Jankovich miniszter egy tizoldalal munkaterv kiadásával konkretizálta az ifjúsági egyesületek terén végzendő munkát. (41) A „minta”-egyesületek összejövetelén a tanintézetek negyedéves növendékei öttagú csoportokban vettek részt, hospitáltak, illetve különböző feladatokat vállaltak. (42) Azonban a fenti rendelkezések ellenére is – főleg a tanítók bevonulása, az otthon maradt munkájának megnövekedése, a működési támogatások, vezetői díjazások hiánya stb. miatt az ifjúsági egyesületek ügye a teljes felszámolódás felé tartott.

Egyesületi, szervezeti koncepciók jelentkezése a pedagógiai sajtóban

A Magyar Pedagógiai Társaság 1916. december 16-i ülésén *Juba Adolf* felolvasást tartott az ifjúsági egyesületek kérdéséről. Előadásában – amelyet a következő év tavaszán a Magyar Pedagógia című folyóirat is közölt – új típusú ifjúsági egyesületek létrehozását szorgalmazta. (43) Az ifjúsági egyesületek kétféle irányú fejlődését (ifjúsági egyesületek, ifjúsági honvédő egyesületek) vázolta valamelyik irányvonal felkarolását.

Bár ő is részt vett az OTT testnevelési reformmunkálataiban, mégis több ponton (pl. honvédő elnevezés, helyiségek, ifjúsági házak, tagsági életkor stb.) nem értett egyet annak határozataival. (44)

Magyarországon talán elsőként fogalmazta meg azt a ma már közhelynek számító nézetet, hogy „Az állam szempontjából semmi sem jövedelmezőbb, mint lakosságának testi, szellemi és erkölcsi emelésébe fektetett tőke”. (45) Írásában a tanítók vezetésével fokozatosan létrehozandó „tökéletes” ifjúsági egyesületek koncepcióját ajánlotta követendőnek. (46) A hasonló szellemben íródott *Ifjúsági egyesületek vagy honvédő ifjúsági egyesületek?* című cikke élénk visszhangot váltott ki a Néptanítók Lapjának pedagógus olvasói körében. (47)

Ugyanebben az időben, *Juba* írásaitól függetlenül jelent meg egy igen érdekes, az ifjúság szervezett nevelését boncolgató tanulmány. A rendkívül alapos – e témában első – pedagógiai elemzés az általa felállított alapelvek – „egyetemes és egységes célúság”, módszeresség, eszközökkel rendelkezés – alapján megállapította, hogy az akkori mozgalmak és egyesületek „egyáltalán nem felelnek meg” a célkitűzéseknek. (48) Megfogalmazta ugyanakkor egy új irányvonalú ifjúságmozgalom célját: „... az ifjúság etikai jellemnevelését nemzeti alapon”. (49) *Imre Lajos*, a szerző – jeles pedagógiai szakíró – elvetette a közoktatási tárca és az OTT új egyesületi típusainak felülről, rendeletekkel történő alakítását is. Javasolta, hogy a különálló „egyesületek helyett a meglévő és újonnan alakuló egyesületeket egy közös cél és közös program alapján szövetség alapján egyesítsük”. Az általa vázolt Ifjúsági Egyesületek Országos Szövetségének célja „az egyes ifjúsági egyesületek közös és egységes munkáját irányítani és támogatni, s vele a magyar ifjúság nemzeti-etikai jellemnevelésének ügyét szolgálmi”. (50)

Összegezve a fentieket, a 19. század vége felgyorsult polgári fejlődésének következtében a monarchiabeli Magyarországon kialakuló lázas egyesületi élet új mintával szolgált az ifjúság nevelésével, tudatformálásával foglalkozóknak. Az egyesületi formát mint új nevelési színteret az állami – közoktatásügyi – vezetés és iskolai nevelés kiegészítő tényezőjeként (tanonciskolai otthonok, cserkészlet), illetve iskola utáni, az oktatásból nagy

tömegben kikerülő, s magára maradó fiatalság formálására, befolyásolására használta fel. Ez utóbbi népnevelési célú próbálkozást többek között – deklaráltan – a magyar nyelv terjesztésének ügye is befolyásolta. Kimondatlanul azonban a háttérben meghúzódott az e korszakban éledő munkás-ifjúságmozgalom ellensúlyozásának gondolata is.

A század eleji „preszervezeti” ifjúsági egyesületi élet fő jellemzői az egymástól való elszigeteltség, a (főleg állami) intézményes formákhoz kapcsolódás, a felülről történő központi vezérlés. Mindezen jegyek alapján a tárgyalt ifjúsági egyesületek létrehozására tett kísérletet az egyesületi formájú állami ifjúságpolitika első megnyilatkozásának, a szervezeti jellegű egyesületek előiskolájának véljük.

A tények azt mutatják, hogy ezek a rendeleti úton létrehívott egyesületek nem voltak életképesek. Ennek okai között említhetjük a fiatalok számára érdektelen célkitűzéseket, a merev, didaktikus foglalkozásokat, a helyi támogatók hiányát, és legfőképp a tanítók „motivátlanságát”, mivel legfőképp erkölcsi elismerést kaptak a sok erőt és időt követelő plusz tevékenységért.

Az ifjúsági egyesületi szervezeti élet kialakulására számottevő hatást gyakorolt a francia közoktatáspolitikáról (*Durny Jean Macé, Petit, Lavergue*) a század eleji reformpedagógiai irányzatokról, valamint a főként az USA-beli ifjúságszervezeti kezdeményezésekről érkező hírek. Sőt, az Angliából és Németországból „importált” cserkészlet is igen hamar, már 1910-től követésre talált hazánkban (Főleg az iskolákhoz kapcsolódva). Ezek a tendenciák hozzájárultak ahhoz, hogy a világháború éveiben a magyar pedagógiai sajtóban is megjelentek a modern „szervezeti”, „szövetségi” formát javasoló, az állami kézi vezérléstől független, alulról építkező, önkormányzati irányítású ifjúságszervezeti koncepciók.

A VKM kísérlete végeredményben csődöt mondott. Nem tudjuk, hogy az ifjúsági egyesületek a gyakorlatban mennyiben segítettek elő a nyelvi asszimilációt, de tény, hogy a VKM elejét vette a honvédelmi tárca nevelési területen történő térnyerésének, s nem engedte ki kezéből az ifjúság iskolai és iskolán kívüli nevelésének ügyét sem. Hatáskörét megőrizve a militarista erők igényeinek egy részét engedte begyűrűzni a (Honvédő) Ifjúsági Egyesületek célkitűzései közé, de megtartotta a művelődési, a nemzetnevelési feladatokat. A trianoni döntés után azonban a helyzet megváltozott...

Jegyzet

(1) Lásd például: KÖTE SÁNDOR: *Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában 1849–1918*. Bp. 1975, 63–92. old.; FELKAI LÁSZLÓ: *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus korából*. Bp. 1983, 103–124. old.

(2) HALÁSZ FERENC: *Állami népoktatás*. Bp. 1902, 63. old.

(3) Vallás- és Közoktatási Minisztérium (a továbbiakban: VKM) 22.161./1892. sz. körrendelete. Említi: Halász Ferenc: uo., 63. old.

(4) VKM 71 35/1894. sz. körrendelet = Hivatalos Közlöny (továbbiakban H. K.), 1894. 5. sz., 48. old. Egyedül az Arad vármegyében működő Kőlcsey Egyesület próbálkozott ifjúsági egyesület létrehozásával. – Uo., 63. old.

(5) Utasítás az állami elemi iskolák gondnokságai részére. 32.055/1901. sz. 103. §. „Mint hogy az elemi népiskolákból a 15-ik életévek betöltése után kilépő ifjaknak úgy hazafias és vallás-erkölcsi, valamint, főleg a nem magyar ajkú lakosság között az iskolában elsajátított magyar beszéd további begyakorlására az ifjúsági egyesületek nagy szolgálatot tesznek, amennyiben a helyi viszonyok lehetővé teszik, – az igazgató-tanító tanítótársaisal vállaltva ilyen ifjúsági egyesületet alakít ki és abban az ifjúság továbbképzését előmozdítja.” – Közl.: H. K., 1902. 7. sz., 126. old.

(6) VKM 21015/1902. sz. 1902. március 22-i körrendelete. = H. K., 1902. 7. sz., 125–129. old. A rendelet ismerteti és ajánlja az ifjúsági egyesületek szervezését: *Magyar Pedagógia*, 1902., 267–268. old.

(7) Uo., 127. old., illetve VKM 33326/1902. 1902. május 14. sz. körrendelete „az ifjúsági egyesületek alapszabálytervezete kapcsán az alakulásról szóló közgyűlési jegyzőkönyv felterjesztése iránt”. = H. K., 1902. 12. sz., 249. old. A minisztériumban a népoktatási ügyeket intéző VI. a. ügyosztály foglalkozott az ifjúsági egyesületek ügyeivel = H. K., 1906. 5. sz., 85. old.

(8) VKM 21025/1902. sz. 1902. március 2-i körrendelete. = H. K., 1902. 7. sz., 127–129. old.

(9) VKM 41846/1903. sz. 1903. június 30-i körrendelete. = H. K., 1903. 15. sz., 362–365. old.

(10) VKM 500/1905. sz. 1905. szeptember 1-i körrendelete. = H. K., 1905. 9. sz., 335–337. old.

- (11) VKM 57086/1907. sz. 1907. június 27-i körrendelete. = Hackl. N. Lajos rövid idő alatt 70 daloskört hozott létre. Lásd JUBA ADOLF: *Az ifjúsági egyesületek kérdése*. Magyar Pedagógia, 1917, 265. old.
- (12) 1158/1902. sz. rendelet. = H. K., 1902, 408. old., illetve Berzeviczy Albert új vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősítő rendelete és első könyvjegyzéke. 2962. sz. 1904. 1904. július 8 = H. K., 1904. 20. sz., 368–381. old. Lásd még: PETRI MÓR: *Az ifjúsági egyesületek a népművelés terén*. Bp. 1908, 70. old. Az egyesület és a könyvtár együttes szerepéről lásd pl. SCHÖN ISTVÁN: *Az Ifjúsági Könyvtár és az Ifjúsági Egyesület a gyakorlati kiképzés szolgálatában*. Magyar Tanítóképző, 1907. január, 16–19. old.
- (13) PETRI MÓR: *Az ifjúsági egyesületek...*, i. m., 9. old.
- (14) Vö. *Magyar Statisztikai Évkönyv 1907*. Bp. 1909, 326. old. Magyarországon az 1906–1907-es tanévben 16 618 elemi népiskola működött, amelyből 2153 volt állami fenntartásban.
- (15) Petri Mór idézett művének adatai alapján készült el *A Magyarországi állami ifjúsági egyesületek 1907. évi címtára*. (Szerk.: P. MIKLÓS TAMÁS. Zánka 1990, 15 old.) A létszámot 64 ifjúsági egyesület adatainak átlagolásával számítottuk ki.
- (16) A hozzávetőleges pontosságú térképábrázolás Petri Mór idézett művének adatai alapján készült.
- (17) Az állami oktatás fejlődéséről lásd: HALÁSZ FERENC: *Állami Népoktatás*. Bp. 1902, 330. old. Statisztikai kimutatás: uo., 33–35. old.
- (18) PETRI MÓR: *Az ifjúsági egyesületek...*, i. m., 16. ill. 37. old.
- (19) Uo., 17., 43., 56. old.
- (20) Uo., 67., ill. 53. old.
- (21) Uo., 15–67. old.
- (22) VKM 42429/1907. sz. 1907. május 13-i „az iskolán kívül eső közoktatás egységes szervezése tárgyában az Országos Közoktatási Tanácshoz intézett rendelete. = H. K., 1907. 12. sz., 195. old.
- (23) Uo., 197. old.
- (24) *A Szabadoktatás Országos Szervezete. Az Országos Közoktatási Tanács kebelében 1907 és 1908-ban folytatott tárgyalások iratai*. Bp. 1909.
- (25) VKM 139512/1909. 1909. november 30. = Országos Levéltár, (OL) VKM K 500-1917-16-1924.
- (26) HM 143 631/1. 1909. 1910. január 28. = OL., VKMK 500 – 1917 – 16 – 1924.
- (27) Az „Útmutatást” a HM 3420/eln. 1908. IX. 11. kelt átiratával küldte meg a VKM-nek = OL, VKM K 500 – 1917-16-1924.
- (28) HM 143 631./1. 1909. 1910. január 28. Uo.
- (29) A MOTESZ „Emlékirat”-ának Dr. Andor Endre által történő ismertetését lásd: *az I. Magyar Országos Testnevelési Kongresszus fő jelentése*. Bp. 1910, 33–37. old. – Az emlékirat már 1908-ban megfogalmazódott. Lásd ANDOR ENDRE: *Emlékirat a testi nevelésről*. Bp. 1908, 48. old. Elküldésére valószínűleg csak 1909 tavaszán került sor.
- (30) *Az I. Magyar Országos Testnevelési...*, i. m., 25–26. old.
- (31) Lásd pl. *Jelentés a Galilei Kör 1909/1910. évi működéséről*. Bp. 1910, 4. old., ill. Katonás Nevelés, 1910. január 25.
- (32) A törvény értelmében a totalitátor adóból testnevelési célokra szánta 2%-nyi összegnek a 80%-át a VKM általános testnevelési célokra használhatta fel. Lásd KMETYKÓ JÁNOS: *Az iskolai testnevelés reformja*. Bp. 1915, 45. old.
- (33) VKM 104.415/913. V. sz. r. 1913. június 21. – *Jelentés az Országos Testnevelési Tanács 1913–1916. évi működéséről*. Bp. 1916, 3. old.
- (34) VKM 175.363/913. V. sz. r. 1913. november 4. = OL., VKM K 500 – 1917 – 16 – 1924.
- (35) Az ülésről lásd: Az OTT 433/1914. sz. az 1915. április 30-án kelt felterjesztését = OL, VKM K 500-1917-16-1924.
- (36) OTT 162/915. sz. a. 1915. szeptember 21. = GALAMBOS EDE: *Ifjúsági Honvéd Egyesületek*. Bp. 1916, 3. old.
- (37) Az iskolán kívüli nevelés testnevelés reformja. – *Jelentés az Országos Testnevelési Tanács...*, i. m., 8–9. old.
- (38) Az ifjúságnak katonai szolgálatra előkészítése. Uo., 15. old.
- (39) Bővebben lásd erről MIKLÓS TAMÁS: *Adalékok a század eleji magyar katonai előképzés történetéhez (1900–1918)*. = *Hadtörténeti Közlemények*, 1992. 4. sz., 98–111. old.
- (40) VKM 31.152/1914. sz. a. kelt rendelete. 162–178. §: A magyar, latin és görög szertartású római katolikus elemi népiskolai tanító- és tanítványok számára az életbe lépést a magyar püspöki kar 1916. március 22-én kelt 755. sz., és 1916. november 15–16-án 6543. sz. alatt kelt rendeletei engedélyezték = Rendtartási szabályzat. Bp. 1916, 47. old.
- (41) JUBA ADOLF: *Az ifjúsági egyesületek kérdése*. Magyar Pedagógia, 1917, 266. old.
- (42) *Rendtartási szabályzat*, i. m., 47–48. old.
- (43) JUBA ADOLF: *Az ifjúsági egyesületek kérdése...*, i. m., 262–275. old.
- (44) *Az iskolán kívüli testnevelés reformja* című munka előadói Dr. Juba Adolf és Galambos Ede előadó tanácsosok voltak. *Jelentés az Ország...*, i. m., 8–9. old.
- (45) JUBA ADOLF: *Az ifjúsági egyesületek kérdése*, i. m., 271. old.
- (46) Uo., 273–274. old.
- (47) JUBA ADOLF: *Ifjúsági egyesületek vagy honvéd ifjúsági egyesületek?* Néptanítók Lapja, 1917. 8. sz., 6–7. old. A hozzászólások alapján ugyanilyen címmel az olvasók leveleiből összeállított cikke: Néptanítók Lapja, 1917. 15. sz., 4–6. old.
- (48) IMRE LAJOS: *Tervezet az ifj. egyesületek kérdésének megoldására*. Magyar Pedagógia, 1917, 395. old.
- (49) Uo., 396. old.
- (50) Uo., 409. old.